

İslâmda Kadına Yönelik Ayrımcılık Yasağı¹

(Kitap Özeti)

Beyza KÖSEN

Önsöz(1*)

İnsanın yaratılıştan getirdiği varsayılan ve bireyden alınması veya bireyin vazgeçmesi mümkün olmayan temel haklardan birisi ve belki de en önemlisi ayrımcılık yasağıdır. Zira temel insan haklarına yönelen tüm tehdit ve ihlallerin arka planında ayrımcılık düşüncesi ve uygulaması vardır. Ayrımcılığın nedenlerinden olan din, dil, ırk, cinsiyet gibi farklı özelliklere yönelik önyargılar neticesinde insan hakkı ihlalleri meydana gelmektedir.

Allah insanı kendi ruhundan üflediği varlık olarak tanımlar. Irkı, dili, rengi, cinsiyeti ne olursa olsun, insan olarak yarattığı varlığı, Kur'an'da layık görülen bütün üstün değerlere sahip kılmıştır. Hıristiyanlığın aksine, dünyaya gelen her insanın sırtında günah kamburu olmadan, saf ve temiz olarak geldiğini belirtir. Kur'an, bir masumun hayatını tüm insanlığın hayatına denk tutan bir bakış açısına sahiptir (Maide 5/32, Nisa 4/92-93).

Hukuk karşısında inanan inanmayan herkes eşittir. İnsanın vahye teslim oluşu, Müslümanlığı ile kazandığı değer, fazilet ve ahret noktasında bir üstünlük olup, dünyevi hukuk açısından bir üstünlük sebebi değildir.

Yine Kur'ani bakış açısı, ırk temelinde de hiçbir ayırım yapmaz, çünkü kan, ten ve dillerin farklı oluşu, yaratılışa ait ilahi ayetlerdendir (Rum 30/22). Bu bağlamda, cinsiyet de ırk gibi insanın iradesi ile etki edemediği özelliklerdendir; övünme veya yerinme vesilesi kılınacak hususlardan değildir.

Giriş

İslâm, kadınla erkeğin insanlık, fazilet ve Allah'a kul olma yönünden eşit olduklarını açıkça belirtmekle kalmamış, yaratılıştan gelen ve birbirini tamamlayan farklı kabiliyet ve özelliklerini göz önüne alarak toplum hayatında işbölümünü öngörmüştür. Bu işbölümünde yaratılıştan gelen kabiliyetleri esas almakla beraber, ihtiyaç/zorunluluk olduğunda rollerin değişmesine de kapıyı açık tutmuştur.

Kur'an, kadın erkek bütün insanlara gönderilen ilahi bir kitaptır (En'am 6/130). Kur'an'da "insan" lafzı mutlak olarak geçtiğinde, hem erkeği, hem de kadını ifade eder (Bakara 2/185, Cinn 72/6). Arap dilinin özelliklerinden dolayı erkeklere yapılan hitaplar aynı zamanda kadınları da kapsar. Çünkü kadınlara ve erkeklere yapılacak ortak hitaplarda müzekker (erkek) sigası kullanılır.

Cahiliye toplumunda kadına karşı işlenen suçlar çoğunlukla cezalandırılmazken, Kur'an bu ayrımcılığı kaldırmıştır. Kadına karşı işlenen suçlar, ister şahsına, ister malına, ister şerefine karşı olsun, erkeğe karşı işlenen suçlar gibi kabul edilmiş, hatta kadın bazı hallerde daha çok korunmuştur (Nur 24/4)

Kadının tarih boyunca kendini soyut düşünceye ve fikri çalışmalara verememiş olmasının, eğitiminin ihmal edilmiş olmasından mı, yoksa kendisini çocuğuna ve ailesine adanmış olmasından mı kaynaklandığı hep tartışılmaya gelmiştir. Bu anlamda, bir çocuk dünyaya getirmek için, Kur'an'ın ifadesi ile "zayıflık üzerine zayıflık çeken" (Lokman 81/14, Ahkaf 46/15), sonra da onu büyütme için bin bir zahmete katlanan bir kadının, insanlığa bir

1] M. Arif KOÇER, Gündönümü Yayınları, İstanbul, 2010.

filozof veya bir bilim adamından daha az hizmet ettiği söylenemez.

Tevbe Suresi'nin 9/71. ayeti, "Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar da birbirlerinin velileridirler. İyiliği emreder, kötülüğü yasaklarlar" buyurmaktadır. İslâm'a göre, kadın, bu ayetin açık ifadesi ile mü'min erkeklerin velisi olan/olabilen ve erkekler gibi "iyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamak" gibi toplumsal bir görev de yüklenen eşit bir muhataptır. Ancak ne yazık ki, tarih boyunca bazı dönemlerde kadınlar, "toplumun hayrına" denilerek ve "fitne" bahanesiyle evlerine kapatılarak toplumdan tecrit edilebilmişlerdir.

Modern dönemde ise, tam aksine, ev hanımlığı asalaklık, annelik ise değersiz bir yatırım sayılabılmış ve "sosyal olmak", "sosyal kişilik kazanabilmek" adına, nereye ve niçin gitmek üzere olursa olsun, anneliği çağrıştıran ev ortamından kadını uzaklaştırma çabasına düşülebilmektedir. Her iki durum da, kadının yaratılışına ve Kur'an'ın hedeflediği sosyal konuma uygun değildir ve kadını mutsuz etmiştir.

Bu bağlamda, toplumsal konum itibarıyla kadın tarih boyunca üç değişik konumda görülmüştür. Bazı dönem ve anlayışlarda kadının hayatı, ev, çocuk ve eş üçgeninde geçirilmesi gereken bir varlık gibi kabul edilmiştir. Kimi dönemlerde ise, toplum içinde insani yetenekleriyle değil de, insan ve annelik özelliği göz ardı edilerek sadece cinselliğiyle ön plana çıkarılmıştır. Üçüncü durumda ise, kadın hem toplum içinde yapıcı, aktif bir konum almış, ancak yaratılıştan kendisine yüklenen kutsal bir vazife olan annelik görevini ihmal etmemiş, cinselliğini de istismar ettirmemiştir. İlk iki konum, kadını değersizleştiren ve mutsuz eden sonuçlar vermişken, "orta yol"un tutulduğu üçüncü konum, ona saygın bir insani hüviyet kazandırmıştır. Zaten İslâm'ın kadın için hedeflediği sosyal konumun da bu olduğu söylenebilir.

Kavramsal Olarak İnsan Haklarına Bakış

İslâmiyet'e göre haklar aslen kazanılır. Kanunlar hakkı kazanmak için değil, korunmasını sağlamak içindir. Buna karşılık batı hukukunda haklar kanunlarla kazanılır. Anayasalarda temel hakların kazuistik biçimde gösterilmesinin nedeni de bu olsa gerektir.

Eğer bir hak anayasada gösterilmiş ise vardır. Buna karşılık İslâm hukukunda kanunlarla yasaklanmayan her konuda insanların hak ve hürriyetleri vardır. İslâm hukuku hakları esas aldığı için, sadece haramları ve yasakları sayar. Batı hukukunda haklar mücadeleyle kazanıldığı için, kazanılan her hak anayasalarda yer almış ve sonunda uzun bir haklar listesi oluşmuştur.

İslâm Açısından Öteki Kavramı

Müslümanların "öteki"si, inanmayanlar ya da başkaları değil, kim olursa olsun zalimlerdir. Kur'an-ı Kerim'de bu çok güzel bir şekilde ifade edilmiştir. "Zalimlerden başkasına düşmanlık yoktur" (Bakara 2/193).

Batı Dünyasının İnsan Hakları Alanındaki Çelişkileri ya da Teori ve Pratiğin Uyumsuzluğu

Batı dünyasında, insan hakları başlarda sadece mülk sahibi erkeklere tanınmışken, giderek toplumun diğer kesimlerindeki erkeklere ve nihayet kadınlara da tanınmıştır. Ancak İslâm'da insan hakları böyle bir evrimden geçmemiştir. Başlangıçta var olan haklar bugün de devam etmektedir ve bu haklardan yararlanan toplum kesimleri de başlangıçta tespit edildiği gibidir. Zira İslâm hukukunun kabul ettiği hak ve hürriyetler, başlangıçtan beri vardır ve tüm insanlar için haklıdır, bugün de devam etmektedir.

Batılı devletlerin insan hakları konusunda zaman zaman uyguladıkları çifte standardın bir sebebi de, ürettiği sektörler değerlerin ilahi ve aşkın boyuttan yoksun olmasıdır. Çünkü dini ve ahlaki boyutu eksik olan değerlerin, vicdanlara ve beyinlere kazınması ve kişide insana karşı sahici bir sevgi ve merhamet duygusu oluşturması mümkün değildir.

Bir İnsan Hakkı Olarak Ayrımcılık Yasası

Hak Kavramı

Hak, Hüseyin Hatemi Hoca'nın deyişiyle, hukuken korunan ve gerçekleşmesi sahibinin iradesine bırakılmış herhangi bir menfaattir. (H. Hatemi, *İslam Hukuku Dersleri*, 21)

Hak kavramı, Kur'an ve sünnetin ana kavramlarından biridir. Temelde varoluş ve

vakiya uygunluk anlamını ifade eden hak, Kur'an'da bu iki anlam etrafında oluşmuş üç yüze yakın türeviyle yer almıştır. İnsanların sahip olduğu her türlü yarar anlamında olmak üzere "hak" terimi İslâmî kaynak metinlerde "kazanılmış haklar"ı ifade etmek için kullanılır (Halil Altuntaş, *İslam'da Din Hürriyetinin Temelleri*, D.İ.B Yayınları, Ankara, 2000). Hukuk dilinde "insan hakları" diye tanımlanan temel insani haklar, modern terimler ile ifade edilmiş olmasa da, Kur'an ve sünnetin koyduğu pek çok hükmün konusu bu haklardır.

Aslında İslâm inancında, Allah, hakkın kendisi, sahibi, kaynağı, her türlü yanlışın, haksızlığın ve batılın da zıddıdır. Bu açıdan İslâm düşüncesinde, her türlü hakkın da kaynağı ilahi irade olarak kabul edilir. Onun tanımadığı hiçbir hakkı hak olarak ileri sürmek mümkün olmadığı gibi, onun verdiği bir hakkı da hiçbir kimse hiçbir gerekçeyle iptal etme hakkına sahip değildir. (Sahip Beroje, "İslam ve Batı Düşüncesi Açısından Haklar Perspektifi ve Günümüzdeki Hak İhlallerine Etkisi", *Tezkire Dergisi*, Düşünce, Siyaset, Sosyal Bilim Dergisi, Sy.45, Ekim-Aralık 2006)

İslâm'a göre Allah katında hak haktır. Hakkın küçüğüne büyüğüne bakılmaz. Küçük hak, büyük sayılan bir hak için iptal edilemez. Bu sebeple hakları öncelik sonralık sıralamasına tabi tutmak ve "sonraki" diye sıraladıklarımızın iptal edilmesine kapı açmak da mümkün değildir.

Adalet

"Adl" kökünden gelen "adalet" kavramı sözlükte; "insafli ve doğru olmak, doğru davranmak, zulmetmemek, eşit olmak, eşit tutmak, her şeye hakkını vermek, düzeltmek, mutedil olmak, herşeyi yerli yerinde yapmak, istikamet ve hakkaniyet" anlamlarına gelir. Adl kavramı meyletmek, sapmak, hak yoldan ayrılmak anlamına da gelir. Dolayısıyla bu kökün birbirine zıt iki anlamı vardır.

Adalet, hukukun esas idesi ve gayesidir. Bu bağlamda İslâm hukukunun öncelikli amacı, adaleti gerçekleştirmektir.

Eşitlik adaleti; Kur'an-ı Kerim'de adl, oran (layık oluş ve hak etme) adaleti ise; "kıst" adını almaktadır. Kıstsız adalet de zulümdür, oran adaleti alanında eşitlik adaletinin uygulanması da zulümdür. (H.Hatemi, *İslam*

Hukuku Dersleri, 36) Eşitler arasında ayrımcılık yapılarak layık olmayanlara kamu görevi yüklenmesi, eşitlik adaletinin ihlalidir. Suçun ağırlığına bakılmaksızın her suçluya tek tip ceza verilmesi ise oran/kıst adaletinin ihlali olmaktadır.

Hukukun amacı, eşitliği değil adaleti gerçekleştirmektir. Adaletin gerçekleştirilmesinde eşitlik önemli bir yere sahiptir, ancak adalet daha kapsayıcıdır. Zira adalet, eşitliği göz önünde bulundurduğu kadar farklılığı da hesap etmek zorundadır. Kadın ve erkeğin mutlak eşitliği fikri, diğer deyimle kadının erkek olma arzusu, onu insani boyutlarından koparıp kötürümleştirir. Zorunlu eşitlik alanlarının ötesinde kadın ve erkeğin birbirini tamamlayıcılığı fikri esas alınmalıdır.

Eşitlik

Eşitlik, bir hak ve hürriyet olmanın ötesinde, hak ve hürriyetlerin üstünde bir değer ifade eden ve bireylere mutlaka sağlanması gereken bir imkân ve nimettir. (Servet Armağan, *İslam Hukuku'nda Temel Hak ve Hürriyetler*, D.İ.B Yayınları, Ankara, 2001, 27) Hz. Peygamber(a.s)'ın "İnsanlar Allah'ın indinde bir tarağın dişleri gibi eşittirler" (Ahmed b. Hanbel, (öl.241/885), el-Müsned, Mısır, 1313.h. V, 411) şeklindeki hadisi, İslâm'ın insanları insan olma yönüyle eşit tuttuğunun, kanun ve hukuk önünde denk saydığına çok açık bir delilidir.

Eşitliğe yönelik iki genel kavramsal yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar hem ulusal, hem de uluslar arası hukukta, eşitlik ve ayrımcılığa uğramama hakkına açıkça tam karşılık gelmektedir.

"Şekli eşitlik", benzer koşullardaki bireylere benzer şekilde davranılması gerektiği temel düşüncesine dayanır. Benzerliğin görüntüsüne dayalı olarak, eşit muameleye odaklanan bir yaklaşımdır. Çünkü benzer durumlardaki bireylere farklı muamelede bulunma amacıyla hareket eden yasalar ve uygulamalar hiçbir tereddüde yer bırakmayacak bir kesinlikte, doğrudan ayrımcılıkla sonuçlanırlar. (Hakan Ataman, *Ayrımcılığa Karşı Uluslararası İnsan Hakları Mevzuatı*, İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayınları, (thk. Hasan Sayım Vural), Ankara, 2007, 19) Ancak, şekli eşitlik, yalnız başına uygulandığında ve benzerlikler kadar farklılıklar da göz önünde bulundurulmadı-

ğında, yapılan muamelenin şekli anlamdaki tutarlılığı, eşitliğin genel amacına ulaşmada sonuç olarak yetersiz kalacaktır.

“Maddi eşitlik” ise, farklı durumlardaki bireylere farklı muamele yapılması gerektiğine dikkat çeker. Aslında, gerçek eşitlik ancak sonuçların eşitliği ve fırsat eşitliğinin sağlanması ile mümkün olabilecektir. (Ataman, a.g.e. 19)

“Sonuçların eşitliği”, alınan önlemler kapsamında ortaya çıkan sonuçların eşit olmasını gerektirir. Sonuçların eşitliği, görünüşte aynı muamelede bulunmanın, geçmişte ya da devam eden ayrımcılık ve farklılıklardan dolayı uygulamadaki eşitsiz durumun güçlenebileceği anlayışına dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, alınan önlemlerin amaçları kadar etkilerinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

“Fırsat eşitliği” hukukun, farklı başlangıç konumlarını göz önüne alarak, istenilen faydayı sağlamaya yönelik, tüm bireylerin eşit fırsatlara sahip olmasının sağlanabileceği görüşünü savunmaktadır. Fırsat eşitliği eşit şans sağlamayı hedefler, ancak eşit sonuçları hedeflemez.

Cinsiyet Temelli Ayrımcılığın Kökenleri

Eski Yunan’da

Kadın, pis ve şeytani bir varlık olarak kabul ediliyordu. Ona eşya gözüyle bakılıyor, koca, karısını satma hakkına sahip bulunuyordu. İlahlara kurbanlık kızlar sunulması da, kadınların belaların gelmesine sebep olmasına inanılması ve böylece engel olma gayesiyle yapılırdı. Yunan cumhuriyetlerinde, kocanın karısını satma hakkı dışında, soyut bir itham sebebiyle onu öldürme hakkı bile vardı. (Yunus Vehbi Yavuz, *Kur’an’da Kadın Hak ve Özgürlüğü*, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1999, 33, 34)

Latinler erkeğe sayısız kadınla evlenme hakkını tanırken, Yunanlılar ve Spartalılar ise, erkeğin çok evliliğini yasaklar, ancak kadının çok erkekle evlenmesini uygun görürlerdi. (Mübaşır et Tirazi el Hüseyini, *Kur’an ve Siinnette Kadın Hakları*, Nursan Yayınları, İstanbul, 1999, 13)

Eski Yunan’da kadın, aşağılık bir mahlûk olarak görülmüş ve her türlü haktan mahrum bırakılmıştı. O, sadece erkeklerin bir zevk aleti

idi. Yalnızca ev işlerinde çalışabilen kadının, herhangi bir tasarruf hak ve yetkisi yoktu. Kölelerle bir tutulan kadını kocası dövebildiği gibi, başka birisine armağan da edebilirdi. Miras ise sadece erkek çocuklara kalırdı.

Yunan mitolojisine göre, Apollon, kadını sadece erkeğin emanetini taşıyan ve başka hiçbir fonksiyonu bulunmayan bir varlık olarak görür. Bu anlayışa göre yeryüzünde bütün kötülöklere sahip olan kadındır. Tanrı Zeus, Prometheus’un kendisine oynadığı oyuna kızarak, erkeklerden öç almak için, güzel ve sevimli bir şey yaratır. Bütün tanrılar bu kadını, peçelerle, örtülerle, çiçeklerle ve altın bir taçla donatırlar. Adına da, “herkesin armağanı” anlamına gelen “Pandora” derler. Bu güzel “felaket” yaratılınca Zeus onu yeryüzüne indirmiştir. (Ziya Kazıcı, *Hz. Muhammed’in Aile Hayatı ve Eşleri*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2003, 16) Bu kadın mitolojiye göre her türlü felaketin, musibetin ve acının kaynağı ve sebebi olarak gösterilmektedir. (Ebu’l A’la Mevdudi, *el-Hicab*, Ağaç Yayınları, 2. Baskı, 2004, 14)

Eski Yunan’da kadınların elde edebileceği ve öğrenebileceği tek şey erkekleri eğlendirmek ve cinsel isteklerini tatmin etmektir. Kadın, ahlaksızlık dersi alıyordu. (Afzalur Rahman, *Siret Ansiklopedisi*, İnkılâp Yayınları, Yeni Şafak, İstanbul, 1996, II, 44)

Atina’da kadın devamlı surette velayet ve vesayet altında bulunmaktaydı. Bu şartlar altında Atinalı kadınların siyasi haklardan da tamamen mahrum olduğu anlaşılmaktadır. (Nejla Akkaya, “İslam Hukukunda Kadının Siyasi Hakları”, *İslami Araştırmalar*, Sy.4, Ekim, Ankara, 1991, V, 237)

Sonuç olarak, Yunan toplumunda kadının yeri, değeri ve saygınlığı yoktu, bundan söz edilmesi de mümkün değildi.

Roma Döneminde

Tarihi kaynaklara göre, kadınlarla ilgili Roma’da yapılan büyük bir dayanışma toplantısında şu kararlara varılmıştır:

1. Kadında insani kişilik yoktur. Bu sebeple ahret hayatından bir hissesi olamaz. Kadınların et yememesi, gülmemesi hatta konuşmaması gerekir.
2. Kadın, şeytani bir pislik olması sebebiyle, toplumdaki yeri aşağı ve değersizdir.

3. Kadın, bütün hayatını kocasına hizmet etmek ve putlara tapmakla geçirmelidir.

Bu kurallar sadece teoride kalmamış, Romalılar bu kuralları uygulatmak için sert tedbirlere başvurmuş, hatta işi kadınların ağzına kilit vurmaya kadar götürmüşlerdi. (Mübaşir, a.g.e. 14)

On İki Levha Kanunu da, yaş, akli durum ve kadınlık olarak üç unsuru, fiil ehliyeti noksanlığı sebebi olarak göstermektedir. (Kazıcı, a.g.e. 18)

Sonraları kadına birçok hak tanınmışsa da, eğitim eksikliği yüzünden kadınlar bu haklarını da kullanamamışlardır.

Ortaçağ Avrupası'nda

Yahudilikte

Tevrat'ın bazı bölümlerinde kadın için iyi muamele edilmesi söylenirken, diğer bazı yerlerinde onun lanetli bir yaratık ve Adem(a.s)'ı yoldan çıkararak bir şahıs olduğu anlatılır. Yahudiler bu yüzden kadına karşı farklı muamelelerde bulunmuşlardır.

Yahudi toplumunda aybaşı olan kadın, sosyal hayattan tamamen çekilmek zorundadır. Bu konuda o kadar ağır şartlar konmuştur ki, kadının bütün bunları yerine getirmesi mümkün değildir. Bu keyfiyet, doğum esnasında ölen kadının suçlu olduğunu kabul etmekle sonuçlanmıştır. (Kazıcı, a.g.e. 25, 26)

Her sabahki dualarında "Ezeli İlahımız, kâinatın kralı, beni kadın yaratmadığın için sana hamdolsun" diyen Yahudiler için kadının hiçbir değerinin olmadığı ve kadınlığın aşağılık sayılma sebebi olduğu anlaşılmaktadır (Salih AKDEMİR, Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın, s.262)

Hıristiyanlıkta

13. asırdan itibaren Hıristiyanlık, Batı'da insanlığın başına korkunç bir felaket hazırlayacaktır. İddialarına göre, şeytanla cinsi ilişkiye giren ve böylece insanlar arasında fuhşu ve kötülüğü yaymak isteyen birçok kadın vardır. Şu halde kilise insanlığı tehdit eden bu beladan kurtulmada aktif rol almalı düşüncesiyle "cadı avı"na başlanmıştır. Ortaçağ tarihi, kilisenin büyücü avına çıktığına ve birçok masum insanu diri diri yaktığına ya da suda boğduğuna şahit olmuştur. Yakılan büyücü sayısının

2 milyon dolayında olduğu tahmin edilmektedir. (Akdemir, a.g.m. 263) İşte bu korkunç zulmün ve sürekli aşağılanmanın doğal sonucudur ki, bu sosyal ortamda, feminizm hareketleri ilk defa Batı'da ortaya çıkmıştır.

Uzakdoğu Topluluklarında

Kadına sadece çok sayıda erkek çocuk doğurduğu zaman saygı duyulurdu. (Yavuz, a.g.e. 40,41) Eski Hint hukukuna göre kadın, evlenme, miras ve diğer hususlardan hiçbir hakka sahip değildi. Hindistan'da kocası ölen kadın diri diri yakılırdı. Bu gelenek ancak 1829'da İngiliz Genel Valisi tarafından kaldırılmıştır. Şayet yakılmaktan kurtulmuş ise, bu defa da ölen kocasının evinde köle gibi çalışmak zorunda bırakılırdı, asla evlenemezdi.

Cahiliye Dönemi Arap Topluluklarında

İslâm öncesi dönemde Arabistan'da kadın, toplum hayatında herhangi bir hakkı bulunmayan ve sadece erkeğin kendisinden faydalanacağı bir varlık olarak kabul edilirdi. (Yavuz, a.g.e. 44) Öyle ki kadın olmak utanç verici bir durumdu. Bu yüzden kız çocukları diri diri toprağa gömülüyorlardı.

Bu toplumda kadın, servetin bir parçası sayılırdı. Bu sebeple aile içindeki dul kadınlar, mirasçı olan çocuğa tereke içinde bir mal gibi intikal ederdi. Ayrıca, sınırsız evlilik, hiçbir şarta bağlı olmaksızın erkeklerin isteğine bağlı olarak keyfi bir şekilde uygulanırdı. (Mübaşir, a.g.e. 16)

İslâmiyet'ten önce yalnız cariyeler değil, hür kadınlar da mirasçılara intikal ederdi. Adam öldüğü zaman başka kadından doğmuş olan oğlu ya da akrabası, ölenin karısının üzerine elbisesini atar, "malına varis olduğum gibi karısına da varis oldum" derdi. Böylece kadın ona kalır, dilerse başka biriyle evlendirip karşılığında para alırdı, dilerse kendisi onunla evlenirdi. Kadın istesin istemesin fark etmezdi. (Süleyman Ateş, "İslam'ın Kadına Getirdiği Haklar", *İslami Araştırmalar*, Sy.4, Ekim, Ankara, 1991, V, 321)

Ayrıca bu dönemde kocası ölen bir kadın, bir sene adeta hapis hayatı çekerek yas tutardı. Bu dönemde evinden çıkmadığı gibi, temizlik dâhil her çeşit süslenme de ona yasaktı. (Kazıcı, a.g.e. 32)

Günümüz Toplumlarında Cinsiyet Temelli Ayrımcılık

Cinsiyet Temelli Ayrımcılığın Toplumsal Kökenleri

Kadınların Avrupa'da, ferdi, siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda birçok hak ve özgürlükleri elde ediş süreci çok çetin ve zorlu olmuştur. Mesela; kadınlar öğrenim hakkını, ancak çetin mücadeleler neticesinde elde edebilmişlerdir. Fransa'da ise kadına, toplum hayatı içinde mülk edinme ve kendi başına hukuki işler yapabilme hakkı, ancak 20. asırda verilmiştir. Eğitim görme hakkı konusunda da zorlu bir süreç yaşanmış, Batı'da kadınlar ilk defa 1840'lı yıllardan sonra Zürih Üniversitesi'nde bu hakkı elde etmişlerdir. İskoçya'da ise, erkek öğrencilerin, kız öğrencilerin üniversitelerine girmelerine karşı çıkmaları üzerine çıkan olaylarda çok sayıda insan ölmüştür. Bunların en bilineni ise, üniversiteye girmek isteyen 5 kız öğrenci ile tıp öğrencileri arasında 1870 yılında Edinburg'da meydana gelmiştir. Kadınların siyasal haklarını elde etmesi ise bunlardan daha güç koşullarda gerçekleşebilmiştir. Danimarka'da 1915'te, İsveç'te 1921'de, Finlandiya'da 1906'da, Norveç'te 1913'te, İsviçre'de 1971 yılında kadınlara bu hak tanınabilmiştir. (Yavuz, a.g.e. 59)

Türkiye'de ve İslâm dünyasında da kadınların hak ve özgürlükleri açısından durum hiç iç açıcı değildir. Kadınlar hak ve hürriyetlerini mevzuat ve fiili uygulamada tam olarak elde edebilmiş değillerdir. Özellikle, inancın hayata yansması, Türkiye'de ve Tunus'ta, kurulu devlet düzenine aykırı kabul edilmekte, tehdit olarak algılanmakta, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesi inancın yaşantıya dönüşmesini din ve vicdan hürriyeti kapsamında teminat altına aldığı halde, bu nevi uygulamalar devam etmektedir. (Yavuz, a.g.e. 60,61) Bu bağlamda, Türkiye ve Tunus'ta kadının sadece dünya işleriyle ilgili konularda hak ve hürriyetlere sahip olduğunu, inançlarıyla ilgili konularda ayrımcılığa uğradıkları, yoğunluklu olarak eğitim görme ve çalışma haklarının ihlal edildiği söylenebilir.

İslâm'dan önceki birçok kültürde ve dinde kadın cinsinin, hem insan olarak, hem de haklar ve hürriyetler bakımından erkeğe nispetle ikinci sınıf bir varlık olarak kabul edildiği bi-

linmektedir. Hz. Ömer bu tarihi gerçeği şöyle dile getirmiştir: "Cahiliye devrinde biz kadınları bir şey saymaz, hesaba katmazdık; bu durum Allah-ü Teala'nın onlar hakkında ayetler indirmesine ve kendilerine birtakım haklar vermesine kadar devam etti." {Müslim, Talak, 5, (h.no:31)} Kadınların da ödevlerine denk haklarının bulunduğunu" bildiren Bakara 228, özellikle o günün şartları dikkate alınrsa, eşi bulunmaz bir insan hakkı kuralı ve kadın hakları vesikasıdır. Hakları ve ödevleri teker teker saymak yerine bir genel çerçeve veren bu ayette yer alan üç kayıt, kadın haklarının mahiyeti, derecesi ve değişme kabiliyeti açısından büyük önem arz etmektedir.

- Kadın haklar bakımından erkeğe mutlak anlamda eşit değildir: her ikisinin hakları arasındaki nisbet ise, "benzerlik ve denklik"tir.
- Nassların değişmez kıldıklarının dışında kalan haklar ve ödevlerin değişimi ve dengesi sosyal şartlara ve toplum vicdanındaki meşruiyet ölçülerine göre ayarlanabilecektir.
- Haklar ve ödevler karşılaştırıldıkları zaman erkeklerin haklarında bir derecelik fazlalık bulunduğu görülecektir. (Hayrettin Karaman ve diğ. *Kur'an Yolu, Türkçe Meal ve Tefsir*, D.İ.B Yayınları, Ankara, 2007, I, 362-365)

İslâm, insan ve kul olmaya bağlı haklar ve ödevlerde ise, kadınlarla erkekleri eşit kılmıştır. Kadınların insanlık ve kullukta erkeklerden aşağı derecede veya geri olduklarını ifade eden bütün söylemler ya dini kaynakları bakımından sahih değildir, ya da yanlış anlaşılmuş ya da yorumlanmışlardır. Kurumlar ve toplum içindeki farklı rollere bağlı haklar ve yükümlülüklerle gelindiğinde ise, kadınlarla erkekler arasında eşitlik değil, denk ve misli olma ölçüsü vardır.

Nassların sabit kılmadığı hakların ve ödevlerin toplumun takdiri ile değişme ve gelişmesinde dinin hakem kıldığı ve rol verdiği meşruluk ölçütü de "maruf"tur. Maruf, bozulmamış fitrat, olumsuz bir şekilde şartlanmamış akıl, dinin temel amacı ve nassları çerçevesinde oluşan, gelişen ve gerektiğinde değişen değerler, kurallar, telakkiler, kabul-ler ve geleneklerdir. (Hayrettin KARAMAN, *Kur'an Yolu, Türkçe Meal ve Tefsir*, I, 362)

Günümüzde, özellikle Batı ülkelerinde, kadına geniş hak ve özgürlüklerin verildiği

sanılmaktadır. Hâlbuki kadına verilen bu haklar, erkeğin çıkarlarıyla doğru orantılıdır. Batılı erkeğin kadına karşı tavrı, kılık değiştirmiş bir ortaçağ davranışı olup, kadını çıkarları için kullanma amaçlıdır. Ortaçağla şimdikininki farkı sadece gelişen dünya şartları gereği bir metod değişikliğinden ibarettir. Yoksa gerçek anlamda kadın haklarını korumak gibi bir gaye söz konusu değildir. Bu bakımdan Batı dünyasında kadın bir reklam aracı haline getirilmiştir. Nitekim sanayileşme döneminde de fabrikatörler, kadından iki şekilde istifade etmişlerdir. Bunlar; beden erkeğe göre daha zayıf ve güçsüz olan kadını erkek gibi zor koşullarda çalıştırmak ancak erkeğin aldığı ücretin daha altında bir ücret ödemek şeklinde olmuştur. Yakın dönemde ise yine bu anlayış devam etmiş, hiçbir ilgisi olmadığı halde bir sanayi mamulünün yanına bir kadın resmi koyup kapitalist emelleri için kadının cinselliğini kullanmakta sakınca görmemişlerdir. (Kazıcı, a.g.e. 34, 35)

Nisa 4/19'da kadını bir meta gibi görüp miras yoluyla elde etmek yasaklanmıştır.

İslâm, toplum hayatında kadını evinin hanımı yaparak yaratılış gayesi olan "anne" vasfına uygun bir şerefle ödüllendirmiştir. Ona toplum hayatında, her aşamada sahip çıkılacak kurallar koymuş, babası, kocası ve yakın akrabası bulunmayan bir kadının bütün ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmıştır. (Kazıcı, a.g.e. 40)

Cinsiyet Temelli Ayrımcılığın Felsefi Kökenleri

Komünizm, insanları ekonomik yönden eşit hale getirmeyi hedeflemiş, fakat sonunda iflas etmiştir. Avrupa'da ortaçağdaki cadı avına bir tepki olarak ortaya çıkan feministler de, kadınla erkek arasındaki farkları sıfırlamayı hedeflemiş, ancak normal aştan bir çizgideki fikir ve hareketleri sebebiyle, marjinal bir grup olarak kalmışlardır. Bugün makul çizgideki sosyal bilimcilerin teklifleri, iki cins farklılık içinde birliği, bütünlüğü, adil paylaşımı ve tabii iş bölümünü gerçekleştirmeye yöneliktir. İslâm'ın teklifi ise, herkesin, mümkün ve caiz olmak şartıyla dilediğini elde edebilmek için elinden gelen çabayı sarfetmesi, mahrum olduklarını bilmesi ve görmesi yanında, sahip olduklarını da bilip görmesi, bunların kıyme-

tini takdir etmesi (Karaman, *Kur'an Yolu, Türkçe Meal ve Tefsir*, II, 56-57, Nisa Suresi 4/32, d.n. 32), gayret etmesine rağmen elde edemediği önemli ihtiyaçlarının cemiyet tarafından karşılanması, Allah'ın nimeti ve lütfu sonsuz olduğu için –başkalarına verileni değil- Allah'ın hazinesinde olandan, O'nun lütfundan istemesi, bekleme ve bunun için gayret göstermesidir.

Batı ülkelerindeki feminist hareketlere biraz daha yakından bakacak olursak, "erkek egemen" diye nitelendirdikleri bütün bir insanlık tarihi ile birlikte, yalnızca "erkeğe mal edilmiş, erkeği kollayıp gözetiyor" saydıkları dinleri de suçlayıp reddetmekte olduklarını görmekteyiz. Kadınlara bakış açısı itibarıyla bütün ilahi dinleri aynı kefeye koymak, feminist hareketlerin büyük yanılması olmuştur. Hareketin kadın haklarını savunmak noktasındaki haklı çıkış noktasına rağmen, kadın sorununa ilişkin taleplerin fitrat unsuru göz önünde tutularak değil de erkeğin mevcut konumuyla eşitlik talebine göre şekillenmesi de bu hareketi toplumda azınlık durumuna düşürmüştür. İslâm ise, kadın üzerinde erkeklerin (güçlülerin) mutlak ve tartışılmaz hiyerarşik üstünlüğünü kırmakla kalmamış; öğretisiyle onun özerk kişiliğini teminat altına almıştır. İslâm dini kadına insani haklarını iade etmiş ve bunu yaparken ona erkeklerle hasım değil, dost ve yardımcı olunan bir konum sunmuştur. İslâmi kadın hareketi bu bakımdan, cinsler arası barış ve asayiş öngörmektedir. Murtaza Mutahhari'nin adlandırışıyla, İslâmi kadın hareketi siyah, kırmızı veya mor değil, beyaz (ak) bir hareket sayılmalıdır. (Cihan AKTAŞ, "Kadının Toplumsallaşması ve Fitne", *İslami Araştırmalar*, Sy. 4, Ekim, Ankara, 1991, V. 252) Beyaz kadın hareketi, erkekle kadını kendi cinsleriyle veya karşı cinsle barıştıran, fitrata önem veren, böylece kadın haklarını kadın ve erkeğin insan olarak eşit ama farklı oldukları gerçeğinden yola çıkarak ele alan bir temele sahip olmaktadır.

Batı düşüncesinde kadın ve erkeğin eşitliğinden söz edilirken, kadın ve erkeğin hukuk açısından ve ahlaksal yönden eşitlikleri ile yetinilmemekte, hayat alanında erkeğin yapabildiği ve yapmaya çalıştığı tüm işlerin kadın tarafından da yapılabilirliği savunulmaktadır. Yaratılış farkını göz ardı eden bu yaklaşım ise, kadını doğal ve insanlık nesli-

nin devamı için zorunlu olan görevlerinden uzaklaştırmaktadır.

Kadın ve erkekten her biri, yaratılış noktasında insan olmaları yönüyle eşittirler. Her iki cinsin de kendilerini ruhsal açıdan eğitme, kültür sahibi olma, akıl, fikir ve düşünce yönünden geliştirme, eğitilme hakları vardır. Bu, sağlıklı bir medeniyetin oluşması ve huzurun temini için de gereklidir. (Mevdudî, a.g.e. 225, 299) Ancak erkeğin saygınlığı, yükselmesi, başarı kazanması, onun erkek olarak kalıp görevlerini erkek gibi yerine getirmesine bağlıysa, kadının da saygınlığı, yükselmesi ve başarısı, onun da kadın olarak varlığını sürdürmesi ve kadınlığa yönelik görevlerini yerine getirmesiyle olacaktır.

Tarihi akış içinde, geleneğin tesiri ile Kur'an'ı ruhla uyuşmayan bir anlayış; Müslüman kadını hurafelerin belirlediği bir şekilde, yeniden cahiliyenin karanlıklarında tanımlamak istemiştir. Vatandaşlarına vesayeti adına yaklaşan saltanat gereği, aile içinde de erkeğin kadına vesayeti adına, Kur'anî istişare anlayışı yerine, dayatmacı ve buyurgan bir hâkimiyet anlayışını doğurabilmiştir. (Aktaş, a.g.m. 258)

Felsefi alanda konuya baktığımızda, "insan" olarak kadın erkek arasında tam bir eşitlik olduğunu görürüz. Nefs açısından kabul edilen tam eşitlik, kadın ve erkek bedenleri sözkonusu olduğunda, yerini biyolojik ve fizyolojik farklılığa bırakır. Kur'an-ı Kerim'in mevzu hukukun temel ilkeleri alanında bu yönde yaptığı tebliği de tam bir ahenk içindedir. Hatemi bu ahengi şu maddelerde toplamıştır:

1. Her şeyden önce insan hakları açısından, kadının ve erkek arasında hiçbir fark gözetilmemiştir. Çünkü "insan hakları" mükemmele gidiş kabiliyeti açısından birbirine eşit olan kadın ve erkek için, tekâmül yolculuğunun başında eşit imkân tanınması demektir. İmkân eşitliğinin gerektirdiği de budur.
2. Olgunluk yolculuğunda iman mertebesine varan mü'min ve mü'mineler için, velayet-i amme/halkın idaresine gelme açısından da hiçbir eşitsizlik söz konusu değildir. Kadın ve erkek, iman edenler birbirinin velisidir, yoksa yalnız erkekler velayet-i emr'de söz sahibi olduklarını iddia edemezler.
3. İnsan hakları ve buna bağlı kamu hürriyetleri dışında, daha dar anlamı ile Kamu Hukuku ve Özel Hukuk düzenlemelerine gelince, bu

alandaki bazı farklı düzenlemeler asla "nefs" ve "insan" olarak eşitlik ilkesini bozmazlar. Sadece fizyolojik farklılıklar temeline dayanan bazı tali farklar söz konusudur.

4. Kamu hukuku alanında erkeklerin kamu görevi açısından öncelikle görevlendirilmeleri, kamu hizmetlerinin ve bu arada "devlet kişiliği"nin saf bir "hak" değil bir "ödev" olması ve erkek beden yapısının bazı çetin görevlere daha elverişli olup, buna karşılık "analık" ve "çocuk eğitimi" kutsal ödevinin ise kadına verilmesi dolayısıyla. Ancak kadın, kamu ödevlerine ehliyetsiz değildir. Sadece ve sadece erkek için bir planlama önceliği söz konusudur. Kamu ödevleri için aranan nitelikte bir erkek mevcut olmadığı takdirde, bu ödev (emanet), bu ödevde ehil olmayan bir erkeğe değil, bu emanetin ehli olan kadına verilir.
5. Özel hukuk alanındaki bazı özel düzenlemelere gelince, bunlar da İslâm Hukuku'nun bütünü içinde ele alındıkları takdirde, insan hakları açısından bir eşitsizlik getirmedikleri, sadece ve sadece fizyolojik farklılık karşısında hukuki dengeyi sağladıkları görülecektir.
 - a. Özel hukuk bağlamında erkeğin ev reisi oluşu (kavvam), erkeği imtiyazlı duruma getirmez. Sadece erkeği eşitler arası önde konumuna getirir ve bu konum erkeğe imtiyaz sağlamayıp, aksine ödevler yükler (Nisa 4/34)
 - b. Kadının da boşanma hakkı vardır. Ancak, erkek boşanma tazminatı borçlusu, kadın da boşanma tazminatı alacaklısı olduğundan, kadın boşanmak istiyorsa, ileride tazminat ihtilaflarına yol açılmaması için, kadının boşanması hâkim hükmü ile olur. Erkek ise, bir süre bekledikten, sulh teşebbüsüne girildikten sonra sonuçsuz kalırsa, ancak iki adil şahit huzurunda ve bir mecliste tek bir talak ile eşini boşayabilir. Şu halde, eşitsizlik değil, sadece hukuki dengeyi ve dolayısıyla denkliliği, eşitliği sağlayacak bir düzenleme söz konusudur.
 - c. Miras hukukundaki farklılık da yine boşanma konusunda olduğu gibi denkliliği sağlayacak bir düzenleme temeline dayanmaktadır. Kadının aile geçindirme yükümlülüğü olmadığından, miras payı da buna göre düzenlenmiştir. Nimet külfete göredir genel ilkesi de bunu gerektirmektedir.
 - d. Tanıklık konusunda da genel ve mutlak bir ehliyetsizlik değil, sadece kadının fizyolojik farklılığı dolayısıyla ve çoğunluk nazara

alınarak ve sadece “vadeli borçlanmalara” münhasır olmak üzere farklı bir düzenlemeye gidilmiştir. (Hüseyin Hatemi, “Modern Mahrem ve İslâm’ın Kadına Bakışı”, *İslâmi Araştırmalar*, Sy.4 Ekim, Ankara, 1991, V, 330, 331)

İslâm’ın hukukta ve insanlık noktasında eşit kabul ettiği, İslâmi edep içinde hayata katıp, toplum içinde verimli kılmaya çalıştığı kadınların, “fitne” bahane gösterilmeye çalışılarak toplumdan soyutlanmaya çalışılması da hatalıdır. Zaten, İslâm’ın emrettiği örtünme de, kadının fitneye yol açmadan topluma katılmasını sağlayan bir yol, bir yöntemdir. Aslında bu yükümlülük ve gözü haramdan sakınmak sorumluluğu da, sadece kadınlar için değil, erkekler için de vardır. (Aktaş, a.g.m. 254) Yalnız kadınlar değil, erkekler de, toplum içinde veya tek başına, dört duvar arasında ya da sokakta, insani faaliyetlerini yerine getirebilmek, Allah’a ve insanlığa karşı ödevlerini sürdürebilmek, kendi kendine yeterliliğe sahip olabilmek için dikkatli hareket edebilmelidirler. Fitne ihtimaline karşı yaptırımlar, bir insan cinsinin insanlık durumunu ezip geçecek boyutlara kesinlikle ulaştırılmamalıdır.

Aslında, öğretici itibariyle İslâmiyet’in kadın sorununa ilişkin temel problemleri çözdüğü; ilerici ve devimci çabalarla kadına ilişkin önyargıları değiştirerek, insanlığın yarısını oluşturan kadın cinsini yeniden insanlığa kazandırdığı, bilinen, genellikle de kabul edilen bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır.

İslâm Hukukunda Cinsiyet Temelli Ayrımcılık Yasağı

Genel Olarak İslâm’ın Kadın ve Erkeğe Bakışı

Allah ilahi kitabında erkek ve kadınları eşit bireyler olarak muhatap almış, fazilette ve bozgunculukta, mükâfat ve cezada denk tutmuştur. (Fetih, 48/5, Nisa, 4/124, Tevbe, 9/71,72, Ali İmran, 3/195, Tevbe, 9/68, Fetih, 48/6)

Kadın, insanlık şerefine sahip olma bakımından erkekle eşit durumdadır. Kadının sorumlulukları olduğu gibi hakları da vardır. Onun sivil şahsiyeti ve kendine özel mali sorumluluğu vardır. Kadın, ismini ve soyunu koruma hakkına da sahiptir. (Recep Şentürk,

İnsan Hakları ve İslam, Sosyolojik ve Fikhi Yaklaşımlar, İstanbul, 2007, 146) Aileye bakma ve geçindirme mesuliyeti ise erkeğin üzerindedir.

Peygamber(A.S)’ın zevcesi Ümmü Seleme validemiz: “Ne olur biz de erkek olsaydık da onlar gibi savaşır, onların mükafatını kazanırdık” temennilerinde bulunur. Bunun üzerine Nisa 4/32’deki ayet nazil olur: “Allah’ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri (başkasında olup da sizde olmayanı) hasretle arzu etmeyin. Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var. Kadınların da kazandıklarından nasipleri var. Allah’tan lütfunu isteyin; şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir.” (Bekir Topaloğlu, *İslam’da Kadın*, Nesil Yayınları, İstanbul, 1995, 79, 80)

Hukuki işlemleri yapma konusunda kadın esas itibariyle erkeklerle aynı konumdadır; erkekler bir hukuki işlemi hangi şartlarda yapabiliyorlarsa kadınlar da aynı şartlarda yapabilirler (Mehmet Akif AYDIN, “Kadın”, DİA, İstanbul, 2001). Buna göre kadınlar, kendi başına ticaret yapabilir ve kazandığı kendisine ait özgür bir bireydir.

Kur’an’ın kadına verdiği en önemli hakların başında, ona tam bir kişilik sağlamış olması gelmektedir. Kadın, hür iradesini kullanarak istediğini yapar ve yaptıklarının iyiliği de kötülüğü de kendisine aittir. Peygamber (a.s) devrindeki uygulamalarda da bunun örnekleri bulunmaktadır. Bekâr bir kızın, babasının emriyle istemediği bir erkekle evlendirildiği, fakat Hz. Peygamber’in bu evliliği geçersiz saydığı rivayet edilmektedir. (Rıza Savaş, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1994, IV, 325)

Veda Haccı’nda karı-koca hakları konusunda; “...Sakın ha, kadınlara iyi muamele yapın... onlara iyi muamelenin dışında (terk etmek, dövmek gibi) bir başka şey yapmak hakkına sahip değilsiniz... bilin ki, sizin kadınlarınızın üzerinde bazı haklarınız vardır. Kadınlarınızın da sizler üzerinde bazı hakları vardır.” [*İbn Mace*, Nikah, 3 (h.no:147)] denilmiştir.

Yine Veda Hutbesi’nde; “Ashabım! Kadın hakları konusunda Allah’tan korkunuz. Eşlerinizin sizin üzerinizde hakları bulunduğu gibi sizin de onlar üzerinde haklarınız vardır. Sizin kadınlar üzerindeki hakkınız, onların aile şerefinizi kimseye çiğnetmemeleridir. Onlar kendilerine düşen hakları yerine getirdi-

ğinde onlara iyilikle yiyecek ve giyecek temin etmek sizin vazifenizdir. Kadınlara en güzel biçimde muamele ediniz. Çünkü onlar size sığınmış, himaye ve muhafazanız altına girmiş kimselerdir. Siz, onları Allah'ın emaneti olarak aldınız." [Müslim, Hac, 19, (h.no: 147)]

Hakim İbn'u Muaviye'nin babası Muaviye (r.a)'dan anlatıyor: "Ey Allah'ın Resülü (a.s), dedim, bizden her biri üzerinde, zevcesinin hakkı nedir? "Kendin yiyince ona da yedirmen, giydiğin zaman ona da giydirmen, yüzüne vurmaman, ayıplamaman, evin içi hariç onu terk etmemendir."

Kadın tek başına/müstakilen abd ve muhatap olduğu için, gündüz, hatta gece serbest bir şekilde mescitlere girip çıkmaları konusunda engel çıkarılmamaları emredilmiştir. İbni Ömer (r.a) şöyle rivayet etmiştir: Peygamber (a.s) "Allah'ın dışı kullarını Allah'ın mescitlerinden men etmeyiniz." buyurdu. [Müslim, Salât, 28, (h.no: 136); Ebu Davut, Salât, 53, (h.no: 566)]

Peygamber (a.s) kadınların zarif yaratılışlarına uygun hareket etme konusunda da sahabelerini ikaz etmiştir. Bu hususta, Enes (r.a)'den şu rivayet gelmiştir: "Peygamber (a.s) bir sefer sırasında kadınların yanına geldi. Bu sırada da Enceşe denilen bir sürücü kadınların bindikleri develeri sürmekteydi. Rasulullah (a.s): "Ey Enceşe! Develeri yavaş sür. Yoksa züccacıyeleri (cam gibi ince kalpli kadınları) kırarsın." [Müslim, Fedail, 18, (h.no: 71)] buyurdu.

Kur'an, kendi inananlarına kadın hakkında çizdiği çerçeve ile de yetinmeyip zaman içerisinde daha ileri adımlar atmalarını emretmiştir. Ne var ki Müslümanlar, geçen zaman dilimi içinde, Kur'an-ı Kerim'in bizzat çizdiği çerçeveyi dahi yakalayamamış ve Kur'an öncesi düşünceler, İslâm toplumlarında hayatiyetini, hem de İslâm görüntüsü altında devam ettirmiştir. Eski din ve kültürlerin Müslümanlara tesiri, yerleşik kültür ve ataerkil aile yapısına ait geleneklerin dine baskın çıkması sonucunda dinin ve dini metinlerin yanlış anlaşılması ve yorumlanması ile Müslümanların ahlaki zaaflarının da etkisiyle bu tür düşünceler yaşamış ve kökleşmiştir. (Musa Carullah, Bigiyef, Kur'an-ı Kerim Ayet-i Kerimelerinin Huzurunda Hatun, (Trc. Mehmet Görmez), 3. Baskı, Kitabiyat Yayınları, Ankara, 2002, 8)

Yaratılıştan gelen ve sosyal görevlerin az çok farklılıklarına göre gerek kadınların, gerekse erkeklerin, vücutları, kuvvetleri, akılları ve kalpleri arasında farklılıklar vardır. (Musa Carullah, a.g.e. 65) Ancak bunlar ilahi iradeyi yansıtan farklılıklar olup, hukukta bir eşitsizliğe veya hukuk önünde kadınların erkeklerden aşağı sayılmasına bir sebep olamaz.

Nisa 4/34: Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve korucusudurlar. Elmalılı Hamdi Yazır'a göre ayetteki "kavvam" tabiri, "kavmin efendisi ona hizmet edendir" anlamındaki, hizmet etmenin esas olduğu bir hakimiyeti ifade eder. (Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Birleşik Yayıncılık, Ankara, t.y. II, 516) Ailede kavvam, yani hizmet eden idareci babadır, itaat edilen yönetici ise anadır. Eşleri de, oğulları da kadınlarına ve analarına hizmet ederler. Anne ile ilgili olarak ise itaat mutlak olarak emredilmiştir. Sorumluluk bakımından ise, erkeklerin kadınlara bir derece üstünlüğü vardır. Bakara 228; "Kadınların da ödevlerine denk belli hakları vardır. Ancak erkekler kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler."; Nisa 34 ayeti ile açıklanmıştır. Buna göre ailenin reisi erkektir. Aile reisi olmak büyük bir vazifedir, hakları ise, sadece bu ağır görevi layıkıyla yerine getirmesi için tanınmış ve buna bağlı olarak devam edecek olan bir üstünlüktür. Yani sınırları belirsiz bir hâkimiyet söz konusu değildir.

Cinsiyet Temelli Ayrımcılık Yaşamın Genel Olarak İslâm Hukukunda Yer Alış Şekli

Medeni Haklar Alanında

Boşanma

Klasik İslâm âlimlerine göre talak hakkı esas olarak kocaya aittir. Bunun birinci sebebi, evlilik devam ettiği sürece ve evliliğin bitmesinden sonra, belli bir süre (bekleme müddeti) için eşin ve çocukların geçim yükünün tümüyle kocaya yüklenmiş olmasıdır. Boşanma halinde de, tüm bu mali yükümlülük kocanın üzerinde kalacağı için tek taraflı boşanma hakkı kocaya verilmiştir. İkinci sebebi ise, kadının yaratılış gereği, duygu yönünün ağır bastığı,

çabuk etkilenebildiği, bu sebeple boşanma hakkının kadına verilmesi halinde bu hakkı daha kolay kullanabileceği endişesidir. Erkek ise, genel olarak daha soğukkanlı davrandığı için, nispeten daha dayanıklı bir psikolojik yapıya sahip bulunmaktadır. Bu görüşe göre, evlilik müessesesini korumak gayesiyle, tek taraflı boşanma hakkı kocaya verilmiştir. Kocanın boşanması halinde ise, kadının hakları, Bakara 2/241'de "Kocası tarafından boşanan kadınların meşru bir tarzda yararlanma ve geçim payları vardır" diye belirtilmektedir. (Abdurrahman Ceziri, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, 3. Baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul, t.y. VI, 2525)

Kadınlar arasından birçok erkekten daha dayanıklı, muhakemeli şahsiyetler de vardır, ancak "hüküm genele göre verilir" kuralı gereğince, genel esas alınarak bu kural oluşturulmuştur. (Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fikhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1967, II, 219)

Erkeğin bu hakkı kötüye kullanmaması için boşayanın boşanma tazminatı ödemesi, Allah'ın boşamayı sevmediğini bildirmesi gibi tedbirler alınmıştır. Bu tedbirlerden biri de boşanma sayısının sınırlandırılmasıdır. Böylece İslâm, cahiliye zulümlerinden birini daha kaldırmış ve kadının sınırsız olarak boşanıp geri alınabilme hakkını kocaların elinden almıştır.

Bakara 2/228'e göre, bekleme süresinin bitiminden önce, koca, bu geçici boşanmadan vazgeçme arzusunu beyan etse de, boşanmış kadın, evlilik ilişkisinin yeniden kurulmasını reddetme hakkına sahiptir. Ancak ailenin nafakasından koca sorumlu olduğu için, geçici boşanmanın iptali konusunda ilk tercih hakkı ona aittir. (Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, Meal-Tefsir, (Trc. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, Eylül, 1999, I, 67, d.n. 216)

Erkeğin tek taraflı iradesi ile boşanma, geçmiş dönemlerde hukuken ve örfen mümkün olmuş ise de, kanundan daha kuvvetli olan dini, toplumsal ve ahlaki hisler, ciddi sebep olmadan kocanın karısını boşamasını yasakladığından, bu imkân, keyfi olarak ve sorumsuzca kullanılmamış (Nihat Dalgın, *İslam Hukukunda Boşanma Yetkisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, 61), pratikte boşanma hakkı kötüye kullanılmadığından, kadının haklarını

ihlal edebilecek ihtimali tehlikeler daha çok teoride kalmış, Müslüman toplumların tarih boyunca düzenli bir hayatı olmuştur.

Geçimsizlik, kocada delilik veya cüzam gibi bir hastalığın bulunması (Halil Çiçek, *Farklı Kültürlerin Birlikte Yaşama Formülü*, Nesil Yayınları, Van, 1998, 126), kocanın iktidarsız olması, huy ve alışkanlıkların uyuşmazlığı, kocanın kadına zulmetmesi, kadının kocadan nefret etmesi, aile terbiyesi, sosyal hayat tarzı hususunda uyuşmamak (Afzalur Rahman, a.g.e. II, 34), İslâm hukukunda boşanma için önemli sebepler olarak sayılmış ve çoğunluk tarafından kabul edilmiştir. Boşanma sebeplerinin oluşması durumunda kadın, kocası aleyhine mahkemede boşanma davası açabilir.

İslâm hukukçularının çoğunluğu, boşanmak için mahkemeye müracaat hakkının hem kadına hem de erkeğe ait olduğunu benimsemişlerdir. Bu görüş, erkeğin boşanma yetkisi bulunması nedeniyle, evliliğin sona erdirilmesinde erkek için avantaj sağlamıyor olsa da, boşanma sonrasında, erkeğin ödemek zorunda kalacağı mali yükümlülüklerinde hafifletme veya tamamen düşürme etkisi gösterebileceği için tercih edilebilir. Çünkü yargılama neticesi kadının kusurlu bulunması ve boşanmaya karar verilmesi halinde erkeğin tazminat yükümlülüğü olmayabilecektir.

Kadının boşanma yetkisi, nikâh akdi esnasında tanınabileceği gibi, evlilik süresi içinde de bu yetkinin kadına tanınması mümkündür. Bir şahıs hanımına serbestsin deyip, bununla boşanmayı kastederse veya "nefsini benden boş" derse, aynı ortamda olduğu müddetçe, kadın boşanma yetkisine sahip kılınmış olur (Ebu Muhammed Mahmud el Ayni, *El-Binâye fi Şerhi'l Hidâye*, Darül Fikir Yayınevi, Beyrut, 1990, V, 121) ve bu oturum bitinceye kadar bu hakkını kullanabilir.

Eğer kadın nikâh esnasında boşanma yetkisini şart koşmuşsa, kendi rızasına uymayan her durumda bu yetkisini kullanabilir. (Musa Carullah, a.g.e. 106.)

Miras

Kız çocuğuna erkeğin yarısı kadar mirastan pay verilmesi, kadının mirasçılığı hakkında genel bir kural olmayıp, sadece kendi babalarından kalan mirasın kız ve erkek çocuk arasında paylaşılması durumuna özel bir

kuraldır. Mirasçı kalma şekline göre kadının miras hissesi değişebilir, hatta bazen erkek ile aynı olabilir. Mesela bir anne babanın çocuğu vefat eder de miras bırakırsa, ölenin çocukları da varsa, anne-babanın her birine mirasın altında biri verilir. Burada görüldüğü gibi bir anne olarak kadına çocuğunun mirasından verilen pay, bir baba olarak erkeğe verilen paya eşittir. Bu da açıkça göstermektedir ki, kadına erkeğin payının yarısı kadar hisse verilmesi genel bir hüküm değildir. Yine, bir erkeğin veya kadının, anne veya babası vefat etmiş ve çocuğu da yoksa sadece bir erkek ve kız kardeşi varsa, mirastan her birine eşit olarak altında bir hisse düşecektir. (Mehmet Hayri KIRBAŞOĞLU, “Kadın Konusunda Kur’an’a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler”, *İslami Araştırmalar*, Sy. 4, Ekim, Ankara, 1991, V, 278, 279)

İslâm’da kadına değişik koşullarda ne kadar miras hakkı tanındığı, anne, nine, eş, kız çocuğu, kız kardeş olma durumuna göre alacakları pay ayrı ayrı açıkça Nisa, 4/11-12’de belirtilmiştir. Bu ayetin hükmünün hikmetine bakacak olursak, Kur’an’ın beyanında insanın, kadın ve erkek olarak iki cins olarak yaratılmasındaki ilahi gayenin, erkekle kadının aile hayatına girmesi ve insan soyunun bu şekilde devamı olduğu görülecektir. Miras da aile hayatının neticesinde ortaya çıkacak bir olgudur. Aile hayatında ise, geçimi sağlama yükümlülüğü tümüyle erkeğe yüklenmiştir. Erkek eşinin, çocuklarının, kız kardeşlerinin, hayatta olan yaşlı anne babasının geçim yükünü yüklenmiştir. (Ateş, a.g.m. 325) Evliliği kurma aşamasında eşine boşanma tazminatı/mehir verecektir. Dolayısıyla erkeğin masrafı çok, kadınınki ise az olacaktır. Masraf erkeğe yüklenirken, gelir dağılımında kadına fazla veya eşit pay verilmesi ise, hem iktisat prensibine, hem de adalet ve hakkaniyete ters bir zulüm olurdu. (Yazır, a.g.e. II, 480) Kur’an ise böyle yapmamış, adaleti sağlamıştır. Demek ki ayetin getirdiği paylaşımın, erkeği kadından üstün tutmakla bir ilgisi olmayıp, nimet külfet dengesi yönüyle sosyal adaleti sağlamaya yönelik bir düzenlemedir.

Yine Nisa 4/34’te ifade edilen kavram olma yönüyle erkeğin bu gözeticiliğinin sebebi olan nafaka yükümlülüğünü yerine getirebilmesi için, Kur’an’ın yaptığı gibi adil bir paylaşım, bu göreve uygun kendisine

mirastan hisse verilmesi gerekmektedir. (İmâdüddin Ebu’l-Fidâ İsmail bin Ömer bin Kesir (öl. 774/1373), *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, (Trc. Bekir KARLIĞA, Bedrettin ÇETİNER), Çağrı Yayınları, İstanbul, t.y. IV, 1678-1679) Bu ayete göre erkeğin ailede reis olmasının bir sebebi yaratılışa ilişkin farklılıklar, bir diğeri ise, erkeklerin mallarını mehir ve ailelerinin geçimi için kullanmaları zorunluluğudur. Kadınların mirasta aldığı pay, aile içindeki bu mali sorumluluk paylaşımı ile ilgilidir. (Yazır, a.g.e. II, 517) Bunda kadınların menfaati, mirasta eşit olmalarından daha fazladır.

Erkek kadından nafaka alamaz. Kadın evliliğin devamı süresince zengin olsa bile harcama yapmak, ayrılık halinde ise erkeğe nafaka ödemek zorunda değildir. Aksine kadını gözetme görevi, babasına, kardeşine, oğluna ya da başka bir velisine aittir. Kadının evlenmemiş olması veya dul olması durumu değiştirmeyecek olup, erkek her durumda bununla yükümlüdür. (Mevdudî, a.g.e. 289)

Ceza hukukunda ortaya çıkan “akile” gibi sosyal yardımlaşma uygulamalarına da sadece erkeklerin katıldığı göz önüne alındığında iki cinse düşen net payın bir anlamda eşitlendiği görülmektedir. (Aydın, Kadın, XXIII, 90)

Bazı müfessirler, erkeğin, kadının yiyecek, içecek, giyim ve mesken ihtiyacından oluştuğu İslâm hukukunda belirtilen (Ceziri, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 3396) geçimini sağlayamadığı ya da nafakasını karşılayamadığı zamanda kavvame (idare) ve üstünlük sıfatını yitireceğini söylemişlerdir.

İslâm hukukunda kadın ve erkek hukuk yönünden eşittir. Buna karşılık, miras hisselerinin farklı oluşu, hukuk yönünden bir farklılık değil, bir paylaşım farklılığıdır. Hukuk insanların ehliyetlerine göre iken, paylaşım ise ihtiyaçlarına göre olur. (Musa Carullah, a.g.e. 109-110-111) Bu sebeple miras hisselerindeki farklılık hayatın gerçekliğine uygun bir paylaşımdır. Nisa 4/11’deki “erkeğe iki kadının hissesi kadar” kuralı, Talak 65/6’daki “onlara nafaka verin” emriyle bir hukuki eşitlik oluşturmuştur. Bunu çiğnemek, “haddini tecavüz eden zıddına döner” kuralı gereğince daima kadınların zararına sonuçlanacaktır. (Yazır, a.g.e. II, 480)

Yine Kur’an’ın bu hükmünde ilahi adalet

ve merhametin izleri bulunmaktadır. Çünkü yaratılışın gereği olarak çoğunlukla bir erkek bir kadınla evlenerek geçimini yüklenir. Bir kadın ise bir erkekle evlenerek geçimini ona yükler. Vefat eden babasından alamadığı mirastaki 1/3 lük noksanını, kocasının getirdiği 2/3 lük mirasla gidermiş olur. Mirasın bu şekilde dağıtılması aynı zamanda merhamettir. Çünkü bir kadın sosyal hayat içinde, evliliğinin yolunda gitmemesi veya başka musibetler gibi değişik durumlarda babasının ve erkek kardeşinin şefkat ve merhametine genellikle ihtiyaç duyar. Kur'an'ın hükmüne göre o kadın, babasından endişesiz bir şefkat görür. Babası ona, "malımın yarısını başkalarına götürecek bir çocuk" gözü ve endişesiyle bakmaz. Yine erkek kardeşinden de rekabetsiz ve hasetsiz bir şefkat ve koruma görür. O halde, yaratılış olarak nazik, nazenin ve fitraten ince ve hassas olan kız kardeş, görünüşte 1/3 lük bir malı kaybeder, fakat ona karşılık, hayat boyu ihtiyaç duyabileceği, akrabalarının şefkat ve merhametinden büyük bir servet kazanır. Allah'ın rahmetinden fazla kız çocuğuna merhamet edeceğiz diye hakkindan fazlasını vermek, ona merhamet değildir. (Said Nursi, *Mektubât*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 1998, 49) Sonuç olarak babasının ve erkek kardeşlerinin şefkat ve korumasını yaralayacak bir zulüm olur.

Şahitlik

Kur'an'ı Kerim'de şahitlik 5 konuda zikredilmekte olup, bunlar sözleşme, vasiyet, boşanma, zina iftirası ve zina konularındadır. Bunlar içerisinde, sözleşme konusunda kadınlarla erkekler ayrı ayrı zikredilmekte, diğer dört konuda ise şahitlerden müzekker sigasıyla, yani erkekler için olan kalıpla bahsedilmektedir. Sözleşme konusunu düzenleyen Bakara 2/282 ayetinin hükmünü bir kısım hukukçular genel bir düzenleme olarak kabul etmekte ve her türlü ihtilaf durumunda iki kadının bir erkek şahit yerine geçmesi gerektiğini söylemektedirler. Hukukçuların çoğunluğu ise, kazf suçuyla ilgili Nur 24/4 ayetindeki şahit kelimesinin müzekker sigasıyla kullanıldığını dikkate alarak had ve kısas suçlarında sadece erkeklerin tanıklık yapabileceğini, kadınların tanık olmasının ise mümkün olmadığını ileri sürmektedirler. (Aydın, Kadın, XXIII, 91)

İslâm hukuk tarihinde, kadının şahitliğinin hangi koşullarda ve ne derece muteber olacağı konusu, İslâm hukukçuları arasında ihtilafli bulunmaktadır.

Hanefi mezhebinde, doğan çocuğun soyunun tespiti konusunda bir kadının şahitliği, bu konu erkeklerin bilemeyeceği bir konu olduğu için yeterli görülmüştür. (Ebu Bekr Muhammed b. Ahmet Serahsi (öl. 490/1097), *el-Mebsut*, Daru'l Fikr, y.y. 1989, X, 367) Böylece erkeklerin öğrenemediği mahrem konularda, sahabelerden gelen rivayetlere dayanarak bu konuda uygulanan kıyas terk edilmiştir. Ancak yine de iki veya üç kadının böyle bir konuda tanık olmasının tedbire daha uygun olacağı belirtilmiştir. (Serahsi, a.g.e. XVI, 216-217) Hanefi hukukçular, Hz. Peygamber (a.s)'in "Erkeklerin bakamayacağı, bilemeyeceği hususlarda kadının şahadeti geçerlidir" hadisine dayanarak, "tek kadının da şahitliği bu gibi hususlarda kabul edilebilir" demektedirler. Çünkü hadiste adet belirtilmediğinden, hüküm tek bir kadını da içine almaktadır. (Kemaleddin İbnü'l-Humam (öl.861/1457), *Şerhu Fethi'l-Kadir*, Darul Fikr Matbaası, Beyrut, t.y. IV, 358)

Üç mezhep, konusu mal olan davalar dışında, iki şahidin de erkek olmasının şart olduğu üzerinde görüş birliği içindedir. Hanefiler ise, yalnızca kadının bilebileceği olaylar dışında, iki kadının şahitliğini yalnızca bir erkek şahit ile birlikte kabul etmektedirler. (Ceziri, a.g.e. (Trc: Hasan Ege), V, 49)

Hanefi mezhebine göre, iki kadının bir erkekle birlikte şahit olması, kısas gerektirmeyen ve hataen meydana gelen tüm öldürmelerde caiz görülmüştür. Kısas gerektiren öldürme olaylarında ise bu mümkün görülmemiştir. (Serahsi, a.g.e XXVI, 158)

Zina konusunda, bu husustaki ayetlerin (Nisa, 4/15) gereği olarak 4 erkeğin şahitliği gerekir, kadının şahitliği ise kabul edilmez. Had ve kısas gerektiren suçlarda, Peygamber (a.s) döneminden beri kadının şahitliği kabul edilmemiştir. (el Ayni, a.g.e. VIII, 125-130) Burada kadına izafe edilen hafıza zayıflığı ve unutkanlık her zaman akılla da ilgili olmayabilir. Çoğu zaman duygusallık ve meşguliyet de bunda etkili olabilir.

Hanbelî mezhebine göre bir erkekle iki kadın hırsızlık konusunda şahitlik ederlerse,

malın çalındığı hususu sabit olur ve hırsızdan geri alınır; ancak kadınla beraber olan şahitlikte şüphe olduğu için hırsızın eli kesilmez.

Ayrıma Etki Eden Sebepler

1. Kadının duygusallığının etkisi

Kadınlar yaratılıştaki hassasiyetleri ve duygusal yönlerinin ağır basması sebebi ile unutkanlığa daha yatkındırlar. Hafızası erkeklere kıyasla daha kuvvetli kadınlar olabilir de, genele bakılarak hüküm verildiği için, umumiyetle kadınların daha unutkan olduğu söylenebilir. Ayrıca hafızada tutma ve hatırlama işi, sadece zekâ ile ilgili de değildir. Kadında iç âlemine dönük olma/enfüsiyet, öznelcilik ve sübjektiflik baskındır, objektif olaylar onu ikinci derecede ilgilendirir.

Daha çok sosyal hayatın görev dağılımının sonucu, doğal olarak, çocuklarının terbiyesi, evinin tertip ve düzeni gibi birçok işle meşgul olan kadın, aynı zamanda çok hassas olması yüzünden zamanla unutkan olabilir, tanıklıktaki farklı düzenleme ise borcun unutulmasını önlemek gayesine yönelik olup, kadının küçük görülmesi anlamını taşımaz. (Ateş, a.g.m. 324)

2. Adalet konusundaki özenin etkisi

Bir erkeğin yerine iki kadının şart koşulması da tek kadının akıl ve dürüstlüğüünün yeterliliği konusundaki şüpheden veya bu konudaki bir hükümden değil, onların özel durumları, konumları, psikolojileri, ev dışındaki hayatla ilgileri bakımından unutmama veya şaşırma ihtimallerinin daha fazla olmasındandır; yani yine hakkın zayı olmamasına yönelik bir tedbirden ibarettir. Kadın bu bakımdan da ikinci sınıf bir insan olarak algılanmadığı içindir ki "erkek bulunmadığı takdirde" denilmemiş, erkek bulunsa bile kadınların tanıklığı kabul edilmiştir.

Ayrıca şahitlik bir hak olmayıp, mahiyet olarak bir yüküdür. Bu sebeple şahitliğin noksan sayılması bile, aslında kadınların hukukunu zedelemesiz.

Çağdaş Hukukçuların Meseleye Bakışı

Bakara 2/282 de söz konusu şahitlerin görgü şahitleri değil, sözleşme şahitleri olduğunu unutmamak gerekir. Bu olayda hükmün indiği ortamla ilgili önemli bir özellik vardır. O da, Arap toplumunun yerleşik geleneğine göre

yeni bir gelişme ve ilk defa olarak kadının bir hukuki hak, görev ve sorumluluk üstlenmesidir. Eğer Kur'an, sözleşme şahitliğinde öncelikle iki erkek şahidi öngörüyorsa, bunun sebebi o günkü erkeğin "basiretli tüccar"a karşılık gelirken, (Ali Bulaç, "Mekasidu'ş-Şeria Bağlamında Kadının Şahitliği Konusu", *İslami Araştırmalar*, Sy. 4, Ekim, Ankara, 1991, V, 30.) kadının "adi tüccar" sınıfına bile girmemesidir. Çünkü kadının ticaretle hemen hemen hiç ilgisi yoktur. Ancak Kur'an bu ayetteki aşama ile umumen Arap toplumunda yerleşmiş kadını hukukun sujesi saymayan bir geleneği ve sosyal vakıyı en güzele dönüştürecek bir yolu açmıştır.

Başka bir açıdan konuya bakıldığında, bu ayetteki hüküm, mali haklar ve borçlar konusunda kadının şahitliği ile ilgili olup, sözlü şahitlikle ilgilidir. Yazılı metin üzerinde, imzalı şahitlik yaygın ve genel olarak kadınların da okuryazar olması halinde, bu çeşit şahitlik için unutmama veya yanılma ihtimali ortadan kalkmış olacaktır. (Karaman, Kadının Şahitliği, Örtünmesi ve Kamu Görevi, 427) Bu ayetteki tahsisin genelleştirilmesinin uygun olmadığı görüşünün daha sıhhatli olduğu düşünülmektedir.

Siyasi ve İdari Haklar

İslâm İnsan Hakları Beyannamesi, md. 11'de şura prensibinin, ümmetle yönetici sınıf arasındaki en temel bağ olduğu belirtilmiş, bu prensibin gereği olarak da ümmetin kendi iradesi ile idarecilerini, kadın veya erkek seçebilmeleri gerektiği söylenmiştir. (Ahmet Akgündüz, *İslam'da İnsan Hakları Beyannamesi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1991, 109)

En medeni ülkelerden kabul edilen İsviçre'de bile kadınlara oy hakkı verilmesi, daha çok yeni olup, birkaç yılı geçmez. (Ateş, a.g.m. 325.) İsviçre'de sadece erkeklerin oy kullanabildiği bir referandum neticesinde kadınlar seçme ve seçilme hakkına sahip olmuşlardır. Yapılan bu referandumda 621.483 erkek bu hak için "evet" demiş, 323.596'sı ise buna karşı çıkmış ve "hayır" oyu kullanmışlardır. (Mehmet S. Hatiboğlu, "İslâmın Kadına Bakışı", *İslami Araştırmalar*, Sy. 4, Ekim, 1991, V, 324)

İslâm'ın temel kaynaklarında 1400 sene önce kadına tanınan ve fiilen uygulanan seçme hakkının Batı ülkelerinde yeni yeni kabul

ediliyor olması, İslâm'da kadına verilen kıymeti ve toplum içinde ona biçilen sosyal konumunun yüksekliğini açıkça göstermektedir.

Kur'an'da kadının seçilerek toplumda siyasi bir görev almasını engelleyen veya buna sınırlama getiren bir hüküm yoktur. Aksine, Enfal 8/72, Tevbe 9/71, Mümtehine 60/12 gibi ayetlerde mü'min erkek ve mü'min kadınların birbirlerinin velisi oldukları, karşılıklı olarak birbirlerini yönetme hakkına sahip oldukları açıkça vurgulanmaktadır. (Yavuz, a.g.e. 166, 177)

Kadının devlet başkanı olamayacağı görüşünde olanların en sağlam delil olarak kabul ettikleri hadis, Ebu Berke tarafından şöyle rivayet edilmiştir: " Resulullah (a.s)'dan işitmiş olduğum bir kelimenin Cemel Vak'ası sırasında Allah'ın izni ile faydasını gördüm. Şöyle ki, bir ara neredeyse ashab-ı Cemel'e katılarak, onların yanında savaşmaya karar vermiştim. Hemen Hz. Peygamber'in, İranlıların başına Kısra'nun kızı kraliçe oldu diye haber geldiği zaman söylemiş olduğu sözü hatırladım ve onlara katılmaktan vazgeçtim. O zaman Efendimiz (a.s) "İşlerini kadına tevdi eden bir kavim felah bulamayacaktır." demiş idi. [Tirmizî, Fiten, 75, (h.no: 2262); Nesâî, Kudat, 8 (h.no: 5293)] Bu hadisle ilgili olarak, Hamidullah, Peygamber (a.s)'in hadisinde belirtilen yasağın Müslümanlar için genel bir yasağı ifade etmediğini, İranlılara gelecek bir belanın mucizevi bir şekilde önceden haber verildiğini söylemektedir. (Muhammed Hamidullah, "İslâm Hukukunun Kaynakları Açısından Kitab-ı Mukaddes", (Trc. İbrahim Canan), Atatürk Üniversitesi, *İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1979, Sy. 111, 387)

Kadının devlet başkanı olamayacağı görüşünde olanların Kur'an'dan getirdikleri delil ise, Nisa suresi 4/34 "Erkekler kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır." ayetidir. Bu ayetteki kavram kelimesi erkeğin mutlak olarak her alanda kadına üstün olduğu şeklinde anlaşılmalı ve devlet başkanlığı gibi önemli bir görevi, bu üstünlük sebebiyle sadece erkeklerin yapabileceği görüşü ileri sürülmüştür. Savaş ve zorlu şartlar gibi koşullarda böyle ağır bir görevi kadın genellekle kaldıramaz. İşte bu sebeple de devlet başkanı erkek olmalıdır. Erkekler yapı ve kabiliyetleri

yönüyle kadınlara hâkimdir ve yaratılış gereği taşıyabilecekleri kadar yükün kadınlara yüklenmesi gerekir, denilmiştir. (Akkaya, a.g.m. 240)

Hâlbuki bu ayetin indirilme sebebi şöyledir; Ensar'dan Sa'd bin Rebi karısının kendisine karşı gelmesinden dolayı tokat atmış, karısının ailesinden biri de onu Peygamber (a.s) e şikayet etmiştir. Peygamber'in kısas uygulanmasına hükmetmesi üzerine bu ayet indirilmiştir. Görüldüğü gibi erkeğin, her konuda üstünlüğünden değil, aile hayatının düzenli olarak yürütmesini sağlamak noktasında erkeğin gözetici olmasına yönelik bir anlam ifade edilmektedir. (Akkaya, a.g.m. 241)

İslâm tarihinde kadının devlet başkanlığı yaptığına dair örnekler de mevcuttur. Yemen'de hüküm süren Süleyhilerde Hüre es-Süleyhiyye, Delhi'de Sultan Şemseddin İltutmüş'un ölümünden sonra 4 yıl süreyle kızı Raziye Begüm'ün devleti yönetmesi, yine Eyyubiler'de Turan Şah'ın devletin başına geçmesini komutanların kabul etmemesi üzerine Necmeddin Eyyub'un hanımı Şecerüddür'ün devlet başkanı olması, adına hutbe okunması ve para bastırılması, İran'da hüküm süren Türk atabeyi Boz-aba'nın hanımı Zahide Hatun ve Salgurlular'ın son devlet başkanı Abiş Hatun bu konuda örnek olarak söylenebilir. (Aydın, Kadın, XXIII, 91)

Hâkimlik

Geleneksel toplum hayatı içinde kadınlarda oluşan, kişilik körelmesi, bilincinin gerilemesi, toplumsal konulara katılma konusundaki çekingenlik, ufuk daralması ve aklın zayıflaması, Peygamber (a.s)'in "Allah'ın kadın kullarını Allah'ın meşitlerinden alıkoymayın" emrine muhalefetin kötü bir sonucudur. Kadın toplumdan soyutlanarak, sonunda babanın veya kocanın evinden ancak mezara gitmek için çıkabilecek hale gelebilmiştir. (Arif Ali Arif, Teveli'l Mer'eti Mensibe'l Kada Beyne Turasina'l Fıkhi ve Vekii'l Muasır", *et-Teccid*, Uluslar arası İslâm Üniversitesi, Malezya, 1998, Eylül Dönemi, Sene 1, Sy.2, 113, 114) Cami merkezli bir hayatla kadının sosyal hayata katılması zaman içinde gelenekle engellenmiş, bunun sonuçlarının vebali de kadınlara aklın eksikliği olarak yüklenebilmiştir.

Ayrıca kadının aklının eksik olduğu ka-

bul edildiği takdirde, mükellefiyet için aklın sıhhatinin şart koşulduğu bir din anlayışında, akli yönden eksik olan bir varlığın, herhangi bir dini sorumluluğunun da olmaması gerekirdi. Oysa kadın ve erkek her Müslüman'ın Allah'ın emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından kaçınmak konusunda aynı derecede yükümlü bulunduğu Kur'an ayetlerinde açıkça belirtilmektedir. Netice olarak akli ve dini yönden herhangi bir eksikliği olmayan kadının aklının dininin eksik olduğu söylene-meyeceği gibi, bu anlayıştan hareketle kadının hâkimlik yapamayacağı da iddia edilemez. (Akkaya, a.g.m. 248) Ayrıca bilinmesi gerekir ki, ne Kur'an-ı Kerim'de, ne de Peygamber (a.s) sünnetinde kadının hâkim olmasına engel olan açık bir nass bulunmamaktadır. Bu meseleyi devlet başkanlığına kıyas edenler (Maliki, Hanbeli ve Şafiiler gibi) kadının, yargı makamına atanmasını caiz görmemişlerdir. Şahitlik meselesine kıyas edenler (Hanefiler gibi) şahitliğin caiz olduğu konularda hâkimliğini de caiz görmüşlerdir. Hâkimliği fetva meselesine kıyas edenler ise (Zahiriler ve bir kısım ulema gibi) bütün meselelerde kadının hâkimliğini caiz görmüşlerdir. (Arif Ali Arif, a.g.m. 86)

Diğer kamu görevlerinde yer alabilmeleri

İslâm hukukunun bakışı açısından "çalışma" kavramı, ibadetten, ev işlerinden cepheye kadar uzanan bir faaliyetler bütünü olarak alınmıştır. Bu anlamda kadının çalışmasına bir engelin bulunması şöyle dursun, toplumun yarısını oluşturan kadın nüfusun, kendi birikimleri ile ifsad ve sömürülmeye karşı tedbirlerin alındığı İslâmi koşullarda çalışmaya, birikimlerini toplum hayatına katmaya teşvik edildiği bile rahatlıkla söylenebilir.

Kadına fitraten yüklenen öncelikli işi ev idaresi, çocuk bakımı ve eğitimidir. Bir noktada geleceğin toplumunu inşa etmektir. Erkeğin öncelikli işi ise fiziki güce dayanan işler olmaktadır. Ancak toplumdaki ihtiyaç ve zaruret hallerinde rollerin değişmesi konusunda bir engel yoktur. (Karaman, Kadının Şahitliği, Örtünmesi ve Kamu Görevi, 290)

Bu hususta, kadının evi, çocukları ve eşi ile ilgili işlerinin farzı ayrı, dışarıdaki özel veya kamu kurumunda bir iş yapmasının ise farzı kifaye kıymetinde olduğunu, ancak ev ile ilgili işleri aksatmaması durumunda dışarıda görev

alabileceği belirtilir. (Arif Ali Arif, a.g.m. 92)

Bazı araştırmacılar, bazı tarihi kaynakların, hicretten önce Medine'de oluşturulan, hicretten sonra da görevine devam eden ve genel bir meclis olmasa bile, en azından yerel bir meclis sayılabilecek 12 kişilik nakipler meclisinin 2 üyesinin de kadın olduğunu belirtmektedir. (Erişim:

[<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=758228&title=sehir-kadina-teslim-edilir-mi>] Erişim tarihi: 18.08.2009)

Muhammed Hamidullah'ın naklettiğine göre, Hz. Peygamber fikri seviyesi çok yüksek ve zeki bir sahabe olan Ümm-i Varaka isimli hanımı oturduğu mahallede imamlığa tayin etmiş ve bu kadın erkeklerin oluşturduğu cemaate imamlık yapmıştır. (Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 172)

Yine sahabe kadınlarından Semra binti Nuheyk çarşılara uğrayıp iyiliği emretmiş, kötülükten sakındırmış, yanında taşıdığı kamçı ile hile yapan insanlara vurmuş ve bu şekilde ikaz etmiştir. Bu kadın sahabinin resen bu iş için görevlendirilmiş olup zabıta görevi yaptığı ve bizzat Peygamber tarafından görevlendirildiği anlamı çıkarılmıştır. (Savaş, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, IV, 290.)

Hz. Peygamber döneminde kadın sahabeler, savunma görevinde de bulunmuşlar, cihad gitmişler, hem yemek yapma, su taşıma, yaralıları taşıma ve tedavi etme gibi askeri lojistik hizmetler yapmışlar, hem de ihtiyaç halinde bizzat savaşa aktif olarak katılmışlardır.

İslâm Dünyası ve Batıda Ayrımcılık Yasağı

Cinsiyet temelli ayrımcılığın günümüze yansıyan ve kamuoyunu çokça meşgul eden bir örneği, inancı gereği başörtüsü takanların yaşadığı sıkıntıdır.

BM Eğitim Hakkı Özel Raportörü, başörtüsünü temel alan yoksun bırakmanın toplumsal cinsiyet ayrımcılığına etkisi üzerinde durmaktadır. Kız çocuklarının ve kadınların giydikleri başörtüsünün yasaklanmasının etkisi olarak adlandırılan bu tartışmada, insan hakları argümanlarının önemli parçalarının bulunmaması konusunda da endişelerini bildirmektedirler. BM Eğitim Hakkı Özel Raportörü, Türkiye raporunda ILO (Dünya Çalışma Örgütü)nün Türkiye'de ayrımcı bir şekilde

eğitim hakkından yararlanamayan kız çocukları ve kadınlara yönelik başörtüsü bağlantılı kısıtlamalar ve ihraçlara dair görüşlerine de yer vermiştir. ILO bu gibi kısıtlamaların, Müslüman/dindar kadınların eğitim olanaklarına yönelik eşit haklarını etkilememesi gerektiğini belirtmiştir. ILO: “İşgücüne katılım düzeylerinde olduğu gibi, kadınların eğitim düzeyinin Türkiye’de oldukça düşük olduğunu gösteren (iş arayan her iki kadından biri sadece ilkokul eğitimi almıştır) ve hükümet tarafından sağlanmış bilginin ışığında bakıldığı zaman, başörtüsüne dair yasağın potansiyel ayrımcı etkisi özel bir önem taşımaktadır” demiştir.

Hazar Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği tarafından 5 Ocak-15 Şubat 2007 tarihleri arasında Adana, Ankara, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, İzmir Konya ve Samsun illerinde toplam 1112 denek üzerinde ve yüz yüze görüşmelerle anket uygulaması şeklinde yapılan araştırma, başörtüsü yasağının ayrımcı ve vahim sonuçlarını gözler önüne sermesi bakımından düşündürücüdür. Bu alan araştırması sonucunda, özetle, “Yasak nedeniyle başını açmak zorunda kalan deneklerin bu olaydan derin bir şekilde etkilendiği tespit edilmiştir. Başörtüsünü çıkaran deneklerin %70.8’i kişiliğinin zedelendiğini/parçalandığını, %63.2’si ise, kendini hakarete uğramış hissettiğini belirtmiştir. Deneklerin %46.9’u başörtüsünü her açtığı anda bundan utanç duyarken, %46.5’i de kendini günahkar hissetmiştir. Deneklerin yaklaşık 2/3’ü başörtüsü nedeniyle ailevi bir mağduriyete uğramamakla birlikte, geriye kalan 1/3’lük kısım aile yaşamlarında bazı sıkıntılar yaşamışlardır. Deneklerin %11.2’si ailesinden, %21.2’si ise akrabalarından başörtüsünü açması hususunda baskı görmüşlerdir. Başörtüsü yasağı deneklerin iş yaşamlarını da olumsuz etkilemiştir. Deneklerin %20.8’i başörtülü olarak iş bulamazken, %17.8’i başörtüsü sebebiyle arka planda çalışmaya zorlandıklarını, %17.1’i ise mesleği dışında başka bir iş yapmak zorunda kaldığını belirtmiştir. (Erişim: [http://www.hazargrubu.org/basortusudunyasi.htm.] Erişim tarihi: 20.11.2009, Türkiye’nin Örtülü Gerçeği, Başörtüsü Yasağı Alan Araştırması, Hazar Eğitim ve Kültür Dayanışma Derneği, İstanbul, 2007)

Başörtüsü yasağı denekleri en fazla psikolojik olarak etkilemiştir. Deneklerin sadece %3.8’i psikolojik herhangi bir sıkıntı yaşamadığını belirtirken, diğer tüm denekler çeşitli psikolojik mağduriyetler yaşadığını düşünmektedir. Deneklerin %66.5’i medyanın olumsuz tutumu nedeniyle onurunun incindiğini, %63.9’u ülkesine ve %60.6’sı hukuka olan güveninin sarsıldığını, %54.1’i suçlu muamelesi gördüğünü, %45.7’si ise kendini diğer insanlara göre daha fazla baskı altında belirttiğini hissetmiştir.

Mevcut imkânlardan yararlanmada eşitliğin sağlanamamasına ilişkin durumlar da kadına yönelik şiddettir. İnanca dayalı giyim farklılıklarını esas alan yasaklayıcı tutumu da bir şiddet türü olarak kabul etmek gerekmektedir.

Başörtülü kadınlara karşı gerçekleşen keyfi uygulamalar artık “hate speech” (nefret suçu) oluşturma noktasına gelmiştir. (Mazlumder, Dini Ayrımcılık Raporu, 135) Özel kuruluşlar dahi, başörtüsü takan kadınlara hizmet vermemeye başlamışlardır. Özel bir fabrika yetkilileri, okul gezisinde engelli çocuğuna nezaret eden başörtülü anneyi fabrikaya bile almamıştır. Türkiye’de bu durumun hukuki bir karşılığı yokken, İsveç’te burkalı bir kadını arabaya almayan şoföre işten el çektilmektedir.

Sonuç

İnsanlığın geldiği aşamada, özellikle son yüzyılda, insan hakları yükselen bir değer olmuştur. İnsanın yaratılıştan/doğuştan getirdiği varsayılan ve bireyden alınması veya bireyin vazgeçmesi mümkün olmayan, insanı insan yapan temel haklardan birisi ve belki de en önemlisi ayrımcılık yasağıdır. Zira temel insan haklarına yönelen tüm tehdit ve ihlallerin arka planında ayrımcılık düşünce ve uygulaması vardır.

Ayrımcılık Türkiye’de oldukça eksik ve yanlış bilinmektedir. Bunun tabii bir sonucu olarak “ayrımcılık” kavramına duygusal ve siyasi anlamlar yüklenebilmekte, bu ise, konuyla ilgili yapılması gereken sosyal araştırmaları ve hukuki düzenlemeleri olumsuz yönde etkilemektedir.

İnsan hakları evrensel bir nitelik taşır; ancak, yerel kültür ve inanışlar ile renklendiril-

meli, takviye edilmeli, katkı yapılarak sahiplenilmelidir. Zira insan hakları birikimi, teknik konulardaki keşifler gibi, insanlığın ortak katkısı ile bu seviyeye ulaşmış olup gelişim ve tasnifatı ülkelere göre farklılık gösterse bile, insanlığın ortak malıdır.

Günümüzde evrensel olduğu iddia edilen Batı düşüncesinin insan haklarını algılayış biçimlerinin eleştiriye tabi tutulması ve yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Modern dünyaya ait olup kavramsallaştırılması çok yeni olan bu kavram aydınlanmacı ve seküler bir içeriğe sahiptir, dini ve ahlaki temelden yoksundur. Genel olarak, Avrupa/Batı merkezli bir bakış açısı hâkimdir. Bu anlayışta, birey ölçüsüz olarak öne çıkarılmakta, toplumsal boyut ise görmezden gelinmektedir. Sadece bireyin hakları işlenmekte, ödevlere ise yer verilmemektedir. Evrensellik iddiası ile de, Batılı devletler, uluslar arası sömürüleri için bu alanı kullanabilmektedir.

Müslümanlar, sadece Batılı insan hakları kalıpları ile çalışmak zorunda olmadan, İslâm'ın kendi değer ölçüleri ile insanların temel haklarını daha geniş bir perspektifle belirleyebilirler. İslâm'a göre, Kur'an ve sünnetin fertler için açıkça belirlediği haklar, istisnasız temel haklardır. Bu haklar arasında sadece can güvenliği, namus ve şerefın korunması, adaletin sağlanması, ifade özgürlüğü ve din özgürlüğü gibi bilinen haklar yer almamakta; aksine yeni doğan bebeğin süt içme ve emme süresinden başlayarak, bir kadının nikâh bedelinin ödenmesine kadar, bütün temel haklar yer almaktadır. Bu haklardan, "İnsanlar tek bir ümmettir" (Yunus 10/19) ayeti gereğince insan şeklinde yaratılan her birey, kadın, erkek, din, ırk konusunda hiçbir ayrıcalık olmaksızın yararlanır. Allah tarafından yaratılıştan verilen bu hakları hiçbir kurum ve kuruluş, bireylerden alma hakkına da sahip değildir.

Kur'an'ın bütün genel hitapları ve asıl tavsiyeleri insanlık ailesi içindir. Allah, ırkı, dili, rengi, cinsiyeti ne olursa olsun, insan olarak yarattığı varlığı, Kur'an'da layık görülen bütün değerlere sahip kılar.

Allah Teâlâ da, tüm hitaplarında "birey" olarak erkek ve kadını denk muhataplar olarak ele almıştır. Üstünlüğün, irade ile kazanılan takva, amel-i Salih gibi erdemlerde olduğunu belirtmiştir. Hak Teâlâ, mükâfatta,

cezada, imanda, nifakta, hatta duada, kadın ile erkeğe beraberce hitap ederek, yaratılışın eseri olan cinsiyet farklılığının, üstünlük veya noksanlık sebebi olmadığını vurgulamıştır.

Kur'an'ın erkeği kadından üstün gördüğü iddiası hiçbir temele dayanmamaktadır; dolayısıyla erkeğin kadına baskı yapmasına dönük iddialar da Kur'an'a aykırıdır.

Ancak, Batı düşüncesi de, kadınları erkeklerle mutlak eşit kabul etmek ve aynı yükleri yüklemek suretiyle, yaratılıştaki gözetilen farklılıkları ve hedefleri doğru okuyamamış, adaleti değil, salt eşitliği esas aldığından, kadını, kaldıramayacağı yüklerin altına sokmuştur. Kabul etmek gerekir ki, kadınlar fiziki ve psikolojik olarak farklı yaratılmışlardır. Fakat bu farklılık, noksanlık veya fazlalığa değil, görev farklılığına dönük işaretler olarak anlaşılmalıdır.

Hz. Peygamber (a.s)'in defalarca ve ısrarla, kadınların haklarından bahsederek saygılı olmaya ve korumaya yönelik emirleri, sosyolojik olarak, dezavantajlı gruplardan olan kadınlar lehinedir ve cinsiyet temelli ayrımcılığa karşı yasağı vurgular.

Kadınlar hakkında kaynaklardaki rivayetler değerlendirilirken, Kur'an'ın indirildiği dönemde bile insan haklarına verdiği önem dikkate alınmalıdır. Bu çerçevede Hz. Peygamber'in uygulamaları ve konuya yaklaşımı da çok dikkatli bir şekilde değerlendirilmelidir. Çünkü Hz. Peygamber devrinden sonra kadınlar hakkında, ataerki geleneğin de etkisiyle, maalesef olumsuz düşünceler oluşmuş ve buna engel olunamamıştır.

Bu bağlamda kadına yönelik cinsiyet temelli ayrımcılığı çağrıştıran bazı İslâm âlimlerinin görüşleri, yaşadıkları zamanın ihtiyaçları, gelenekleri açısından yapılan içtihatlar veya Kur'an'ın o konudaki bakışına bütüncül yaklaşmamanın neticesidir.

Kadınlar, erkeklerin anneleri, teyzeleri, eşleri, kız kardeşleridir ve mutlak saygıya layıktırlar. Erkekler ise, "hizmet eden, hizmetkâr" anlamında kavvam/efendidir. Hizmet edilenler ise kadınlardır, çünkü onlar toplumu inşa ve terbiye ederler. Bir toplumun medeni olma seviyesinin, annelere/kadınlara karşı tutumu ile ölçülebileceğini söylemek mümkündür.